

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת אחרי-קדושים תשע"ה

בימי הספירה - יש להתחזק בכבוד הזולת

ימי ספירת העומר - כימי חול המועד

אנו זוכים בס"ד להתחיל זמן חדש. עברנו את חג הפסח, ונכנסנו לתקופה של ספירת העומר. סופרים את הימים לקראת מתן תורה. הרמב"ן אומר, שימים אלה - ימי ספירת העומר - הם כימי חול המועד, כאשר פסח הוא היו"ט שלפניהם, ושבועות הוא היו"ט שלאחריהם (רמב"ן ויקרא כג, לו). אמנם ימים אלו אינם אסורים במלאכה כימי חול המועד¹, אך בכל זאת, הם מעין ימי חול המועד. המשך אחד של ימי קודש, מפסח ועד שבועות².

והנה, אם ימי הספירה הם כימי חול המועד, היה צריך להיות שימים אלו יהיו ימי שמחה אצלנו, כימי חול המועד; שמחה של התגדלות ורוחנית והזדככות נפשית, לקראת קבלת התורה. אבל המציאות היא הפוכה מזה. המציאות היא, שימי ספירת העומר הפכו להיות אצלנו לימי אבל, על תלמידי רבי עקיבא שנפטרו בימים האלה (יבמות סב, ב). הפוסקים האשכנזים החמירו עוד יותר בדיני האבלות של ימי הספירה, בגלל פרעות הצלבנים שיהודי אשכנז סבלו מהם בעיקר בימים אלה³, אבל עיקר האבל הוא על תלמידי רבי עקיבא שנפטרו בתקופה זו, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה (שם). אמנם רבי עקיבא חניך את תלמידיו שצריך לכבד זה את זה, אבל כנראה שלא תמיד החינוך הצליח. יש סיפור בחז"ל, שרבי עקיבא עשה פעם סעודה, קנה אצל הקצב לשונות, ונתן לתלמידים לאכול לשון, כמו שאברהם אבינו נתן לאורחיו לאכול לשון (רש"י בראשית יח, ז). אבל חלק מהלשונות יצאו רכות, וחלק קשות, והתלמידים חיפשו את הרכות. אמר להם רבי עקיבא: כמו שאתם מחפשים לשון רכה, תדעו תמיד גם אל חביריכם לדבר בלשון רכה, ולא בלשון קשה.

בויכוח בהלכה - יש לשמור על כבודו של הצד השני

כשמנסים להבין מה פירוש "לא נהגו כבוד זה בזה" - חושבני שניתן לראות דוגמא לכך, במעשה נורא שמוכא בגמרא [במקום אחר, לא במקום בו הגמרא מדברת על פטירת תלמידי רבי עקיבא]. הגמרא מספרת, שיהודה בן נחמיה - אחד מתלמידי רבי עקיבא - התנכח פעם עם רבי טרפון בהלכה, וניצחו. "צהבו פניו של יהודה בן נחמיה". הוא שָׁמַח על נצחונו, עד ששמחתו נראתה על פניו. "אמר לו רבי עקיבא: יהודה, צהבו פניך שֶׁהִשְׁבַּת את הזקן?! - כל כך אתה שמח?! - תְּמַהְנִי אם תאריך ימים⁴! אמר רבי יהודה ברבי אלעאי: אותו הפרק - פרוס הפסח היה (כשבועים לפני חג הפסח). כשעליתי (לרגל) לעצרת שאלתי אחריו: יהודה בן נחמיה היכן הוא? אמרו לי: נפטר והלך לו! (מנחות סח, ב) כפי ששיער רבי עקיבא, יהודה בן נחמיה לא האריך ימים, ונפטר בסמוך מאד לאותו מעשה. כנראה היה בין תלמידי רבי עקיבא שמתו בין פסח לשבועות.

אם יהודה בן נחמיה היה שמח רק על כך שהאמת נמצאה כדבריו - זה לא היה נורא כל כך. מותר להתנַחֵם בהלכה, ומותר גם לשמוח שהאמת כמותי. אבל לשמוח בכשלונו של רבי טרפון - זה כבר לא בסדר. זה כבר חמור מאד. עליך לכאוב על כך שרבי טרפון נכשל וטעה, ולא לשמות. יפה שאתה לומד תורה ושמח, אבל מותר לך

לשמוח רק במה שאתה יודע, ולא במה שרבי טרפון אינו יודע, וטועה⁵. על זה אסור לך לשמוח. זוהי כבר פגיעה בכבודו של רבי טרפון. רבי טרפון אולי לא הבחין כלל בשמחה של יהודה בן נחמיה. אבל רבי עקיבא הבחין בה ועמד על טיבה, ולכן אמר לו "תְּמַהְנִי אם תאריך ימים". לשמוח בכשלונו של רבי טרפון, זוהי כבר סבה מספקת בשביל תלמיד של אדם גדול כרבי עקיבא, שלא להאריך ימים. זו, כנראה, דוגמא למה שאמרה הגמרא, שתלמידי רבי עקיבא לא נהגו כבוד זה לזה. היו שמחים בכשלונו של השני, כשאחד היה מנצח את חברו בדברי תורה⁶.

מספרים על הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל, שבא פעם לבית מדרש אחד, וראה שהלומדים צועקים זה על זה: "טיפש", "עם הארץ", ועוד מחמאות כאלו. אמר להם: "רבתי, כך לא לומדים תורה! צריך ללמוד עם דרך ארץ". למחרת שב לשם, וראה שעל כל דבר הם אומרים זה לזה: "כן, מסתמא כבודו צודק!" "כן, ודאי כבודו צודק!" אמר להם: "רבתי, גם כך לא לומדים תורה! אמנם דרך ארץ קדמה לתורה (ויק"ר ט, ג), אבל אחרי הדרך ארץ צריכה לבוא תורה!" אי אפשר להסכים לפשט שאינו נכון רק בגלל דרך ארץ. אם צריך לחלוק על ה"חברותא", יש לעשות זאת! הגמרא הרי אומרת, "כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל - אינו תלמיד חכם" (תענית ד, א). תלמיד חכם צריך א"כ לעמוד על דעתו בתקיפות. מאידך גיסא, הגמרא אומרת מיד, "אפילו הכי, מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא" (שם). למרות שצריך לעמוד על דעתו, צריך להרגיל את עצמו לעשות זאת בנחת. לשמור על כבודו של השני, ולא להגרר לפגיעות אישיות. צריך א"כ את שני הדברים. מצד אחד - לעמוד על דעתי כל עוד אין הוכחות נגדי, מצד שני - לכבד את השני. תלמידי רבי עקיבא מתו על שלא נהגו מספיק כבוד זה בזה. צריך א"כ להזהר בזה מאד.

"בְּצִדְקָה תִּשְׁפָּט עַמִּיתְךָ"

אחת המצוות שיכולה לסייע לנו לנהוג כבוד זה בזה היא מצוה המופיעה בפרשתנו - "בְּצִדְקָה תִּשְׁפָּט עַמִּיתְךָ" (ויקרא יט, טו). חז"ל לומדים כמה הלכות מפסוק זה, אבל אחת מהן היא - "הָיִי דן את חברך לכף זכות"⁷ (שבועות ל, א). כלומר, אדם שעל פי מעשיו יש מקום ללמד עליו חובה, אף על פי כן, אם איננו מן הרשעים הגמורים, אלא מן הצדיקים או מן הבינוניים⁸, חובה עלינו לדונו לכף זכות⁹. מי שמוחזק לרשע גמור, אסור לדונו לכף זכות. לכן נאמר "עַמִּיתְךָ" - עם שאתך בתורה ובמצות השתדל לדונו יפה (שבועות ל, א). אבל מי שלא מתנהג כמו שיהודי צריך להתנהג, אסור לדונו לכף זכות, וצריך לדונו לכף חובה (ע"י רמב"ם ורבינו יונה בפירושו לאבות פ"א מ"ו). [ובאמת זהו פסוק מפורש בתנ"ך: "מִשְׁפִּיל צְדִיק לְבֵית רָשָׁע, מִן לֶךְ עַיִן לְ עַיִן לְ עַיִן" (משלי כא, יב). את הרשע צריך לסלף לרע, אפילו אם נדמה לך שהוא נוטה לכף זכות]. אבל מי שהוא איננו מן הרשעים הגמורים, אלא מן הצדיקים או מן הבינוניים - חובה לדונו לכף זכות. וכן, אם אינני יודע אם הוא צדיק או רשע, ראוי לדונו לכף זכות¹⁰.

לכאורה יש עצה נפלאה להפטר מחובה זו, לדון את החבר לכף

היום והלילה, והיו יוצאים מלפניו תמיד יגיעים ושטופי זיעה. אינני יודע אם קל כל כך להגיע במקרה זה למקומו של קסטנר, ולהחליט אם עשה טוב או לא. ב"ה שלא היינו מעולם במקומו, וה' ירחם עלינו שגם לא נגיע לעולם למקום כזה. קל מאד לומר על אדם שפעל בתנאים כאלה, שמכר את נפשו לשטן. אולי כן, אינני יודע. על כל פנים, את אייממן ימ"ש ודאי שאין לדון לכף זכות. מי שמוחזק לרשע גמור, אסור לדון אותו לכף זכות (עי' רמב"ם ורבינו יונה בפירושים לאבות פ"א מ"ו).

מוטב שלא תדון משתדן

והנה, בנוסף לשני הכללים שהזכרנו, "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו", "והוי דן את כל האדם לכף זכות", ישנו גם כלל שלישי, והוא, שאם אינך מוכרח לדון את חברך - מוטב שלא תדון אותו כלל!

שאל אותי פעם מישהו: "פלוגי עשה דבר מסויים. איך ניתן לדון אותו לכף זכות?" אמרתי לו, שבאמת אינני יודע איך לדון אותו לכף זכות, אבל מי אמר שצריכים לדון אותו בכלל? מה זה עניינו, מה עשה אותו פלוגי, ולמה עשה? אם היו מציעים לי להשתתף עם אותו פלוגי באיזה עסק, או להשתדך איתו, אז הייתי צריך לדון, האם כדאי לי הדבר, או לא. אבל כשאין לי שום עסק עם אותו אדם, למה לי לדון אותו? שופט כל הארץ, הוא יעשה משפט, והוא ידון וישפוט את אותו אדם. אני - לא צריך לדון אותו. רק כשמוכרחים לדון, אז "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט צְמִיחָךָ", ו"אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו". אבל כשאין הכרח לדון - אז שָׁב ואל תעשה עדיף, ומוטב שלא תדון את חברך כלל. כך נראה לעניות דעתי¹².

למה לא כדאי לדון כלל? - כי הרבה פעמים אדם שומע חצאי דברים, ודן לפי זה, ואז כל הדין הוא בטעות. בעצמי ראיתי, שהיה אצלי אורח, ודיבר על זה שאסור לשבת אצל חולה יותר מדי זמן, ובתגובה וכהשלמה לדבריו ספרתי לו שראיתי פעם בבית חולים אחד שלט, "לא נורא אם האורח שוכח לפעמים לבוא, אך זה בהחלט נורא כשהוא שוכח לצאת". היה שם מישהו ששמע רק את המשפט הזה, והחליט שאמרתי זאת לאורח כדי לרמוז לו שעליו ללכת.... ח"ו לא עלה על דעתי דבר כזה, אבל זה מה שקורה כששומעים חצאי דברים. קראתי סיפור אחר על בחור אחד שהלך לבקר את חברו, והוא שומע את אחותו של החבר אומרת: "עוכר ישראל שכמוך"! ועוד כמה ביטויים כאלה. והוא חושב לעצמו: איך האחות הזו מדברת אל אחיה?! ... בסוף הוא שומע את האחות שואלת: נו, איך אני מציגה את התפקיד שלי בהצגה?... שומעים חצי דבר, לא מבינים, ודנים לכף חובה.

כלפי הקב"ה אנו כולנו במצב הזה. רואים חצאי דברים, ולא יודעים על מה ולמה עשה ה' ככה. החפץ חיים אמר על זה משל יפה: מעשה באדם, שנתגלגל לאחת העיירות, וְשָׁבַת בה את שבתו. בבקר נכנס לביהכ"נ, וראה שהגבאי מחלק את העליות ללא כל סדר: 'שלישי' נתן ליהודי משורה זו, 'רביעי' ליהודי משורה אחרת, 'חמישי' ליהודי מצד אחר, וכן הלאה. לאחר התפילה ניגש אל הגבאי ואמר לו: סליחה, למה מחלק כבודו את העליות באקראי ללא כל סדר? האם לא ראוי יותר לחלק לפי סדר ישיבת המתפללים? תן השבוע עליות לכל היושבים ראשונה בשורה הזאת, בשבוע הבא תן ליושבים בשורה הבאה, וכן הלאה על זה הסדר. ענה אותו הגבאי: כבודו טועה. לפי סדר ושיטה מחלק אני את העליות. אלא מכיון שכבודו נמצא כאן רק שבת אחת, עוררה חלוקת העליות תמיהה בעיניו. אילו יש במקומו זמן רב, היה רואה את הסדר שבחלוקת העליות. ליהודי זה יש השבוע

זכות. אפשר להחליט שהוא רשע, ואז מצוה לדון אותו לכף חובה. אלא שזה גופא אסור. אם אין לי הוכחה מוחלטת שהחבר הוא רשע, אסור לדונו לכף חובה שהוא רשע. צריך לנסות לדון לכף זכות.

אם אדם יקיים מצוה זו - לדון את חברו לכף זכות - יהיה לו קל יותר לקיים גם את מצוה "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ", שגם היא כתובה בפרשתנו (ויקרא יט, יח). ימצא כבר תירוצים לחסרונות של חבירו. לעצמו, אם אדם נכשל באיזה דבר - הוא יודע למצוא נסיבות מקילות לכשלונו. ממילא, גם את חברך אתה צריך לדון באופן כזה. לחפש כל מיני צדדים להסביר את מעשיו, גם אם עשה דברים לא נכונים. אולי לא היה כל כך מזיד, (מה שהרבה פעמים נכון), או שלא כ"כ ידע את חומרת העניין, או שלא חשב מספיק על תוצאות המעשה שיעשה, או דברים אחרים. תמיד לדון לכף זכות את החבר, לא לכף חובה. אם יעשה כך, יוכל יותר בקלות לקיים גם את מצוה "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" ולכבד את חברו.

ב"שמירת הלשון" כתב גם להפך. שעי' מצוה "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" יוכל לקיים ביתר קלות את מצוה "בְּצֶדֶק תִּשְׁפֹּט צְמִיחָךָ". שאם יאהב את חבירו באמת, בודאי לא ידבר עליו לשון הרע, ויחפש בכל כוחותיו לְזַכּוֹתוֹ ("שמירת הלשון" שער התבונה פרק ה). אבל חוץ מזה, הרי גם אותך היית רוצה שידונו לכף זכות. לא נעים שיחשבו עליך שאתה רשע. ואם כך, אז "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ"! תדון גם אתה את חברך לכף זכות. זה הרי כלול במה שאמר הלל לאותו גר, "דעלך סני לחברך לא תעביד" (שבת לא, א). אל תעשה לחברך מה ששנוי עליך. אם שנוא עליך שידונו אותך לכף חובה, אל תעשה זאת לחברך.

כמו כן, לא נכון לחשוב, ש"וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" זה רק בתנאי שהחבר הוא ממש כמוך, אבל אם הוא ממפלגה אחרת, או מהשקפה אחרת, אז לא צריך לאהוב אותו. למה זה לא נכון? - כי בפסוק משמע, ש"כְּמוֹךָ" הוא "שיעור" רק ב"ואהבת", ולא ב"רעך". כלומר, האהבה לרעך, היא זו שצריכה להיות בשיעור של "כמוך" (כמו שאתה אוהב את עצמך¹¹). אבל "רעך" לא צריך להיות כמוך. גם אם הוא לא כמוך, מצוה לאהוב אותו.

אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו

אחד האמצעים המסייעים בלימוד זכות על הזולת, הוא הכלל שאמרנו לנו חז"ל, "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" (אבות פ"ב מ"ד). מה פירוש "מקומו"? שמעתי בזה מאבי מורי ז"ל, שלפעמים "מקומו" הוא כפשוטו ממש - מקום גיאוגרפי. למשל, אי אפשר לדרוש מאדם שגדל והתחנך ברוסיה, שיהיו לו הבנות והשגות כמו לבחור שהתחנך בישיבות הקדושות שבארץ ישראל. צריך לרדת לסוף דעתו של אדם לפי מקומו ולפי שעתו.

היה לי מעשה עם שני יהודים שבאו אלי, האחד טען שהשני אמר לו: "אני ארצח את אשתך"! ("ל) והשני אמר שאמר זאת בתמיהה ("אני ארצח את אשתך"?!)... פשוט, האחד לא הבין את סגנון הדיבור של חבירו, מפני שגדלו במקומות שונים, שלהם סגנונות דיבור שונים. "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו" יכול אפוא להתפרש לפעמים כפשוטו ממש.

אך כמובן, "מקומו" אינו רק כפשוטו. לפעמים "מקומו" צריך להתפרש במובן של הנסיבות שהזולת היה מצוי בהם. למשל, לפני שנים רבות היה כאן בארץ משפט ידוע, "משפט קסטנר", שהיה ויכוח אם פעל מספיק להצלת יהודים בשואה או לא. השופט קבע שקסטנר "מכר את נפשו לשטן". אני ודאי שלא יכול לדון, אבל אותו קסטנר סיפר איך שאייממן ימ"ש היה משפיל אותם, מריץ אותם בכל שעות

מכירת יוסף, וכל מה שהשתלשל ממנה (גלות מצרים וכו'), הכל בא מפני שלא דנו מספיק לכף זכות. יוסף טעה בהערכת מעשי האחים, וגם האחים טעו בהערכת מעשיו של יוסף. דנו אותו לכף חובה, וסברו שכוונתו לנשלם מן הירושה הרוחנית של האבות (ע"י ספונגו בראשית לו, יח). אם היו דנים יותר לכף זכות, היו יכולים להגיע למסקנות הפוכות לגמרי. היו יכולים להגיע למסקנה האמיתית, שיוסף לא מתכוין לנשלם מן הירושה הרוחנית של האבות, אלא להפך, לדאוג לכך שיהיו ראויים לרשת אותה יחד עמו. לכן הוא מספר לאביו שאָחֵיו אוכלים אבר מן החי ועושים עברות נוספות (ע"י רש"י שם, ב), כדי שאביו יוכיחם ויחזירם למוטב.

מאידך גיסא, גם יוסף, אם היה דן יותר את אחיו לכף זכות, היה יכול גם הוא להגיע למסקנות אחרות. היה צריך לשאול את עצמו: אם עשרה חכמים גדולים החליטו שזה לא אבר מן החי, אולי באמת אני טועה? אולי באמת ההלכה היא כמו שאומרים אָחֵי? נכון שאסור לבטל את דעתי בלי ראיה מוכחת, אבל לפחות לדון אותם לכף זכות, לשאול את אבא, אולי ראובן שמעון לוי ויהודה ושאר האחים צודקים שאין כאן אבר מן החי? אבא הוא גדול הדור, והוא יכריע. ואם גם אבא מסופק, ניתן לשאול את יצחק אבינו, שגם הוא גדול הדור. לא להחליט שהאחים אוכלים אבר מן החי, ולספר זאת לאבא כדבר ברור ומחלט. צריך מאד להזהר בדבר הזה, להשתדל לדון אחד את השני לכף זכות. אנו מדברים הרי על הכנה למתן תורה. חלק מהכנה זו הוא לדון זה את זה לכף זכות, ובכלל להתחזק בכבוד הזולת. הרי למה נפטרו תלמידי רבי עקיבא דוקא בימים אלו? - כנראה מפני שימים אלו הם ימי הכנה לקבלת התורה. כדי להיות ראויים לקבלת התורה, צריך להעריך את התורה ואת לומדי התורה. וכשתלמידי חכמים גדולים כמו תלמידי רבי עקיבא לא נוהגים כבוד זה בזה ולא מכינים את עצמם כראוי למתן תורה - הקטרוג עליהם הוא גדול מאד, ולכן הם נפטרים דוקא בימים אלו, מפני שלא ניצלו אותם כראוי להכין את נפשם לקבלת התורה.

נתחזק אפוא כולנו בענינים שבין אדם לחברו, לדון זה את זה לכף זכות, לדבר בלשון רכה לכל אחד, לכבד את הזולת, להתחזק גם בענינים שבין אדם למקום, להתחזק בתורה, בקבלת התורה בשמחה ובלב טוב, ונזכה בע"ה לעלות לרגל בחג השבועות, להביא את הקרבנות שצריך להביא, ונזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

יארציט, לפלוני לא מגיעה עליה כי היתה לו "בר מצוה" בשבת שעברה ועלה אז לתורה, וכן הלאה. בדומה לאותו אורת, תמהים לפעמים גם אנו על אופן הנהגת ה' בעולם. ואולם תמיהה זו איננה קיימת אלא מפני שמציאותנו בעולם היא בבחינת "אורח נטה ללון". איננו יודעים מה היה בעולם בדורות קודמים, ומה יהיה בעתיד. אבל הקב"ה חי לעד וקיים לנצח, הוא נמצא מתחילת הבריאה ועד סופה, וגם אחרי ככלות הכל לבדו ימלוך נורא, והוא יודע מה היה בדורות קודמים, ולכן הוא יודע את הסדר. אנחנו איננו יודעים את הסדר (שם עולם פ"ג בהגה"ה).

זה כלפי הקב"ה. אבל גם כלפי בשר ודם, כשרואים חצי דבר, לא באמת רואים. צריך להזהר מאד, כשמחליטים על משהו שהוא לא בסדר, צריך לבדוק אם באמת יש לי את כל הנתונים.

חטא מכירת יוסף - בגלל אי לימוד זכות

החטא הגדול של מכירת יוסף, גם הוא בא מזה שלא דנו מספיק לכף זכות. אנו קוראים השבת על עבודת הכהן הגדול ביה"כ. בעבודה זו יש שני קרבנות שדמם מגיע אל קדש הקדשים: פר כהן גדול, ושעיר הפנימי. על מה באים הפר והשעיר הללו? - המשנה אומרת, שהם באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו (שבועות ב, א-ב). ובכל זאת, בפנימיות הענין, כבר כתב הרמב"ם (מ"נ ח"ג פמ"ו נד"ה וכבר אמרו במהד' מוטה"ק), שפר חטאת של יוה"כ בא לכפר על חטא העגל, והשעיר - על חטא מכירת יוסף, שנאמר בו: "וַיִּשְׁחָטוּ שְׁעִיר עִזִּים, וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכֹּהֲנִים בְּדָם" (בראשית לו, לא)¹³. מה מיוחד בשני החטאים האלו? המיוחד בהם הוא, שחטא העגל - החטא הראשון של כלל ישראל לאחר מתן תורה - הוא שורש כל החטאים שבין אדם למקום; והחטא הקדום של מכירת יוסף, הוא שורש כל החטאים שבין אדם לחברו בישראל. עבודת יום הכפורים באה אפוא לכפר על שני החטאים הנושנים האלו, שהם השורש לכל שאר החטאים שלנו¹⁴.

אבל יש עוד קרבן שלישי שנכנס לקדש הקדשים ביה"כ, והוא הקטורת. על מה מכפרת הקטורת? הקטורת מכפרת גם היא על חטא מכירת יוסף. השעיר מכפר על חטאם של האחים במכירת יוסף, והקטורת מכפרת על חלקו של יוסף בחטא זה. מה היה חטאו של יוסף בפרשה זו? - לשון הרע! "וַיַּאֲבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבְתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם" (בראשית לו, ב). כדי לכפר על לשון הרע זה - דרושה הקטורת, [שגם כל השנה כולה, תפקידה לכפר על עון לשון הרע, כפי שאמרו חז"ל: "יבוא דבר שבחשאי, ויכפר על מעשה חשאי" (יומא מד, א). כלומר, תבוא הקטורת, שמקריבים אותה בחשאי - שאסור לכל אדם להיות בהיכל בשעה שמקטירים בו את הקטורת (שם) - ותכפר על לשון הרע שמדברים אותו בחשאי].

1. ובכל זאת, המנהג שהביאו הטור והשו"ע (או"ח סוף סי' תצ"ג), "שלא לעשות מלאכה מפסח ועד עצרת משקיעת החמה ואילך", יש מבארים טעמו, מפני קצת קדושה שיש בימים אלו, וכמו שכתב הרמב"ן, שהם כימי חול המועד ("מור וקציעה" שם. וע"י משנ"ב שם ס"ק י"ט).
 2. על פי דברי הרמב"ן הללו, יתבאר כמין חומר דבריו הנפלאים של הרוקח. הדנה בתורה נאמר "תִּסְפְּרוּ חֲמִשִּׁים יוֹם", ואנו איננו סופרים אלא מ"ט יום. וכתב על כך הרוקח (סי' רצ"ד): "מיום הביאכם וגו' צריך לספור מ"ט יום, אבל ביום נ' אין צריך לספור, שהרי נזכר בַּבְּרָכָה וּבַתְּפִלָּה". ומשמע מדבריו, שגם את יום החמישים היה צריך לספור, אלא שהוא נזכר בַּבְּרָכָה (בקידוש) ובתפלה, וזה הוי במקום ספירה. וצ"ע, איך עולים הקידוש והתפלה במקום ספירה. וצ"ל, שהספירה אינה מעשה מנין גרידא, אלא היא מעשה של קידוש, שעל ידי הספירה אדם קובע שיום זה הוא יום מימי הספירה, ובזה הוא מקדש אותו להיות קדוש בקדושת ימי הספירה - וכדברי הרמב"ן, שימים אלו הם כימי חול המועד, שיש בהם קדושה. [וקדושת ימים אלו היא, שהם ימי הכנה וצפיה למתן התורה]. ובזה מתבארים דברי הרוקח, שאת יום החמישים אין צריך לספור, כי מקדשים אותו כבר באופן אחר - על ידי הקידוש והתפלה, המציינים את קדושת היום.
- ומה שצריך לקדש את ימי הספירה כפה ע"י מעשה הספירה - הגם שודאי יש בימים אלו קדושה גם בלי מעשה הספירה, [כימי חוה"מ, שהם קדושים

מאליהם, גם בלי שיקדשם בפה] - י"ל דהוי כקידוש בשבת, דאע"ג שהשבת קדושה מעצמה, רצתה התורה שגם האדם מצידו יקדש אותה בפיו (עי' רמב"ן (שמות כ, ח ד"ה אבל לרבותינו) ומהר"ם חלאווה (פסחים קו, א ד"ה ועוד) שדימו את מצות "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" למצות קידוש שנת היובל וקידוש המועדות ע"י ב"ד, ששם הב"ד ממש יוצרים את קדושת שנת היובל וקדושת המועדות]; וכן בכור בהמה, הוא קדוש מעצמו מרגע שנולד, ואעפ"כ רצתה התורה שגם האדם יקדש אותה בפיו (ערכין כט, א). [וכן פירות שביעית, י"א שחייב בעל השדה להפקירם בפה, אף שגם בלי אמירתו הם הפקר (שו"ת אג"מ יו"ד ח"ג סי' צ' ד"ה והטעם; קהלות יעקב יבמות סי' י' אות ב)]. וכך גם ימי הספירה, הגם שהם קדושים מאליהם, רצתה התורה שגם האדם יקדשם בפיו ע"י מעשה הספירה. [ועי' שיחת הרב שליט"א לפרשת אמור תשס"ו, ובספר "ביצחק יקרא" (מהדורת תש"ע סי' קי"ז), מה שיישב ע"פ יסוד זה את שיטת הרמב"ן במס' קדושין (לג, ב ד"ה והוי יודע), שספירת העומר איננה מ"ע שהזמן גרמא, וגם נשים חייבות בה מן התורה. ע"ש].

[וע"פ זה יש לבאר גם את שיטת הראשונים שהביא המרדכי (מגילה רמז תת"ג) - ונזכרה גם בביאור הגר"א (או"ח סי' תפ"ט ס"ק ט"ו) - ולפיה נוסח הספירה הוא "שהיום כך וכך ימים לעומר". ומשמע מדבריהם שהוא סיום הברכה" (לשון הגר"א). והספירה עצמה היא החתימה של הברכה. והיינו, דכך היתה תקנת חז"ל, לקיים את מצות ספירת העומר בתוך טופס של ברכה, ולא כשאר מצוות, שהברכה היא בפ"ע והמצוה בפ"ע. והוי כעין קידוש והבדלה, שתקנו לקיים מצות "זכור את יום השבת לקדשו" בתוך טופס של ברכה, ולא שיברך "אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקדש את יום השבת", ואז יאמר דברי שבח על קדושת השבת. וכנראה הטעם שתקנו כן בספירת העומר להנך ראשונים הוא, משום דספירת העומר דמיא לקידוש היום דשבת ויו"ט, וכנ"ל, ולכן כשם שאת קידוש היום אמרי' בתוך טופס של ברכה, כך גם את ספירת העומר אמרי' באופן זה, כיון שגם ענינה הוא קידוש היום, וכנ"ל].

3. בשנת ד'תתנ"ו, בימי מסע הצלב הראשון, נהרסו ונחרבו קהילות רבות של יהודי אשכנז, ובתוכן הקהילות הקדושות: שפייר, ורמייזא ומגנצא (קהילות שו"ם). אלפי קדושים מסרו אז את עצמם להריגה, וכל זה קרה בין פסח לעצרת (עי' קינת "מי יתן ראשי מים" לתשעה באב). [תפלת האזכרה "אב הרחמים" שנהוג לאמרה כמעט בכל שבת (בקהלות האשכנזים) קודם תפלת מוסף, נתחברה ונתקנה אז, לזכר אותם "החסידים והישרים והתמימים, קהלות הקדש, שמסרו נפשם על קדושת השם"]. כמו כן, כחמישים שנה אח"כ, בימי מסע הצלב השני, היה שוב ישראל למשיסה ויעקב לבוזזים, להריגה ולשחיטה ע"י הנוצרים, וגם זה היה בימי הספירה, החל מחול המועד פסח ואילך.

4. איתא בגמ': "שאלו תלמידיו את רבי זירא: במה הארכת ימים? - אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני... ולא שש"ת בתקלת חבירי... (מגילה כח, א). ומשמע, שבכל אחד מדברים אלו, יש כדי לקצר ימיו של אדם.

5. ואכן מלשוננו של רבי עקיבא "צהבו פניך שיהי שבת" את הזקן" משמע, ששמחתו של יהודה בן נחמיה היתה על כך שהשיב את הזקן, ולא על העובדה שדבריו שלו היו צודקים. וכן משמע ברש"י, שפירש כאן: "צהבו פניו - ש"מח". ואילו במקום אחר, על מעשה אחר, כשצהבו פניו של יוסף הבבלי (מנחות יח, א), פירש רש"י: "צהבו פניו - מחמת שמחה". ויש שעמדו על שינוי לשון זה, ופירשו, ששמחתו של יוסף הבבלי היתה שמחה אמיתית של תורה, שזכה לברר אמיתת שמועתו, כמבואר שם בסוגיא, ושמחה כזו היא שמחה פנימית בעיקרה, שמחה שבלב, ["פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב"]; והגם שהיא משנה את זיו פניו של האדם ומקרינה כלפי חוץ, אך בעיקרה היא פנימית, ולכן פירש שם רש"י "צהבו פניו - מחמת שמחה"; כי צהבות הפנים החיצונית לא היתה עצם השמחה, אלא רק תוצאה ממנה, מחמת השמחה, שעיקרה היה בלב. משא"כ אצל יהודה בן נחמיה, שם לא היתה השמחה שמחה של "פְּקוּדֵי ה' יִשְׁרָיִם מְשַׁמְחֵי לֵב", אלא שמחה של נצחון, שהשיב את הזקן, שזוהי שמחה חיצונית, לא של פנימיות הנפש, לכן פירש שם רש"י: "צהבו פניו - ש"מח". כי צהבות הפנים החיצונית היתה השמחה בעצמותה, ולא רק "מחמת" השמחה.

6. ואולי מפני זה מתו תלמידי רבי עקיבא באסכרה (יבמות סב, ב), שהיא מחלת הגרון; מידה כנגד מידה, נגד מה שהיו שמחים כשנצחו זה את זה בדברים. וכעין זה כתב המהרש"א (חי' אגדות שם ד"ה מפני) דמתוך שלא נהגו כבוד זה את זה, ודאי דיבר כל אחד בגנות חברו, ולכן מתו באסכרה, כמו שאמרו חז"ל: "סימן ללשון הרע - אסכרה" (שבת לג, א).

7. מה שאמר התנא "הַיְיָ דן את חברך", ולא אמר בקיצור "דון את חברך", באר בספר חרדים (פרק ח'), דלשון זו באה ללמד, שאם יטען אדם שדרישה זו היא נגד טבעו, ואינו יכול בשום אופן לשנות את טבעו, ידע לו "שאינן זה אמת, אלא הרשות נתונה לו להפוך לבו מרעה לטובה ולהעשות הויה חדשה ובריה חדשה". [דלשון "הַיְיָ אינה מְצַוָּה על פעולה, אלא על מציאות והויה. ולכן במס' אבות מצויה מְטַבֵּעַ לשון זו בתדירות רבה, שאינה מצויה בשאר מקומות (עי' אבות פ"א מ"ד, מ"ו, מ"ט, מ"י"ב ומ"טו'; פ"ב מ"א, מ"י, מ"י"ג ומ"י"ד; פ"ג מ"ב מ"י"ב ועוד). לפי שעיקר מסכת זו אינו מכוון למעשי האדם, אלא להוייתו ולמידותיו].

8. בינוני (לעניינו) הוא אדם שבאופן כללי נוהג להזהר מלחטוא, אך לפעמים הוא נכשל וחוטא ("שערי תשובה" שער ג' אות ר"ח).

9. הרמב"ם (סהמ"צ מ"ע קע"ז) ורבינו יונה ("שערי תשובה" שער ג' אות ר"ח) וה"חרדים" (פ"ט אות ל') נקטו שאין זו דרשה ואסמכתא בעלמא, אלא חיוב גמור מן התורה לעשות כן, והוא כלול במצוות עשה ד"בצדק תשפט עמיתך".

10. אלא שבכהאי גוונא אין זה חיוב גמור, אלא רק מידת חסידות ("חפץ חיים" בפתחה, עשין ג', "באר מים חיים" סק"ג). ועי' ב"חפץ חיים" (שם) שבאר על פי זה את הבדל הלשון בין המשנה לברייתא, שבמשנה אמרו "והוי דן את כל האדם לכף זכות" (אבות פ"א מ"ו), ובברייתא אמרו "הוי דן את חברך לכף זכות" (שבועות ל, א), ע"ש.

11. עי' מה שכתב הרמב"ן בגדר של "כמוך". וכדבריו מבואר גם ברמב"ם (סהמ"צ מ"ע ר"ו, ובהלכ' דעות פ"ו ה"ג) ובספורנו (ויקרא יט, ח).

12. צ"ע, הרי המצוה של "בְּצִדְקָה תִּשְׁפֹּט עַמִּיתְךָ" מחייבת לכאורה בדוקא לדון את הנידון לכף זכות - גם אם אין לי נפקא מינה מזה - ולא להשאיר אותו "תלוי ועומד", בלא להכריע בדעת, האם הוא זכאי או חייב באותו מעשה. ואולי כלל זה - דכשאינן הכרח לדון מוטב שלא לדון כלל - הוא רק כאשר איני מצליח בשום פנים ואופן למצוא צד זכות לנידון. אז מוטב שלא לדונו כלל, מאשר לדונו לכף חובה. אבל כשאפשר לדון לכף זכות - אז מצוה לעשות כן גם אם אין לי נפקא מינה בדבר.

13. וכן משמע ברמב"ן (ויקרא ט, ב), שכתב: "והנה קרבן אהרן [ביום השמיני למילואים] - כקרבנו ביום הכפורים בשוה. וחטאת העם [באותו יום] - כחטאתם ביום הכפורים... אמר להם: יש בידכם בתחילה, ויש בידכם בסוף. יש בידכם בתחילה, שנאמר וַיִּשְׁחָטוּ שְׂעִיר עִזִּים (בראשית לו, לא); ויש בידכם בסוף, שנאמר עֲשׂוּ לָהֶם עֲגֹל מִסָּכָה (שמות לב, ח). יבוא שיעור ויכפר על מעשה שיעור, יבוא עגל ויכפר על מעשה עגל". ומשמע, שקרבנות היום השמיני למילואים, שבו הוקם המשכן, הם כקרבנות יום הכפורים, המכוונים כנגד חטא מכירת יוסף וחטא העגל.

14. וכפרת שני חטאים אלו נמשכת בכל הדורות. על חטא העגל אמרו, "אין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפרעון עון העגל" (רש"י שמות לב, לד). וגם על חטא מכירת יוסף אמרו, "לא נמשכו עשרת הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף... הוי אומר, נפרעו עשרה מכל דור ודור, ועדיין אותו החטא קיים" (מדרש משלי א, יג - הובא ב"משך חכמה" ויקרא טז, ד"ה כי אתה סלחן). ולכן צריך את עבודת יוה"כ בכל שנה כדי לכפר על חטאים אלו.